

ПОНЯТТЯ “ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТ” У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ЛАТИНСЬКИХ ТЕРМІНІВ-КОМПОЗИТІВ

Уточнено лінгвістичну сутність поняття “терміноелемент”. Обґрунтовано необхідність диференціації понять “терміноелемент”, “афікс”, “частотний відрізок”. Узагальнено практичний досвід навчання латинських термінів-комполітів.

Уточнена лінгвістическая сутність поняття “терміноэлемент”. Обосновано необходимость дифференциации понятий “терминэлемент”, “афикс”, “частотный отрезок”. Обобщен практический опыт обучения латинским терминам-комполітатам.

The linguistic essence of the notion “term-element” is closer defined. The necessity of differentiation of the notions “term-element”, “affix”, “frequency cut” is grounded. Practical experience of teaching of Latin combined terms is summarized.

До універсальних ознак термінологічних одиниць (ТО), котрі обслуговують будь-яку галузь професійної діяльності людини, відноситься наявність універсальних лінгвістичних методів десигнації спеціальних понять, а саме – використання внутрішньомовних ресурсів, залучення засобів іншої мови, побудова штучних одиниць.

З огляду на те, що знання способів термінотворення, розуміння принципів побудови ТО, усвідомлення особливостей їх використання у конкретній LSP обумовлюють ефективність засвоєння та використання фахових термінів у професійному мовленні, теоретичні аспекти термінологічної номінації заслуговують на пильну увагу не лише лінгвістів, але й фахівців у галузі професійної лінгводидактики, що й обумовило актуальність пропонованої статті.

Мета дослідження полягає в уточненні лінгвістичної сутності поняття ТЕ та

презентації особливостей навчання латинських медичних термінів-комполітів.

Зазначена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- проаналізувати фахову літературу з питання, окресленого *v.s.*;
- обґрунтувати необхідність диференціації понять ТЕ, “афікс”, “частотний відрізок”;
- узагальнити практичний досвід навчання латинських термінів-комполітів.

У клінічній терміносистемі загальної медичної терміносистеми переважна більшість однослівних термінів утворена за допомогою такого різновиду морфологічного способу як складання. Традиційно терміни, утворені шляхом складання, називають терміни-комполіти. Для опису структури таких ТО широко використовується поняття ТЕ. Між тим, відсутність у сучасному науковому дискурсі одностайної думки щодо лінгвістичної сутності цього поняття негативно впливає на вирішення як власне лінгвістичних, так і лінгводидактичних питань. Така невизначеність призводить до не зовсім коректних, на нашу думку, визначень на зразок “наукова навчально-термінологічна лексика – це сукупність взаємопов’язаних терміноелементів з різних галузей знань” [1, с. 5].

У лінгвістичних дослідженнях ТЕ вивчається у двох основних напрямках: представники першого розглядають ТЕ з ономасіологічної позиції, представники другого – з семасіологічної. Разом з тим аналіз спеціальної літератури свідчить про надзвичайну розгалуженість і варіативність наукових суджень як щодо визначення, так і щодо структури, семантики та функціонування ТЕ. Одні дослідники називають ТЕ “аглоутинативними елементами”, до яких віднесено кореневі (*baro-*, *bio-*, *hydro-*) і префіксальні (*para-*, *inter-*, *hyper-*) компоненти [2], другі – іншомовними кореневими морфемами [3, с. 66], треті – інтернаціональними морфемами, словотворчими компонентами, іншомовними компонентами, уживаючи ці терміни як синоніми [4]. Як абсолютні синоніми використовує терміни “словотворчий елемент”, “терміноелемент”, “частотний відрізок” і Н.Г. Фролова, яка пише, що ТЕ “займає у структурі слова постійне місце та зберігає своє змістовне значення” [5]. У цьому аспекті більш виваженою нам видається позиція І. Кочан [6], котра пропонує диференціювати поняття компонент та ТЕ. Компонент розглядається дослідницею

як родове поняття відносно видового поняття – ТЕ.

Що стосується розрізнення понять ТЕ та частотний відрізок, ми цілком упевнені, що однаковість наукових поглядів щодо використання поняття “частотний відрізок” у значенні словотворчий компонент, котрий несе інформацію про фармакологічну належність певного препарату, про що свідчать проаналізовані нами підручники та навчальні посібники з латинської мови для студентів медичних та фармацевтичних навчальних закладів, є безперечним досягненням методики навчання латинської LSP медицини, тому ми не зупиняємося більш детально на цьому аспекті. Виходячи із зазначеного *v.s.*, відмінність між ТЕ та частотними відрізками безпосередньо просліджується й у сфері функціонування термінів (переважно клінічних), або номенів (фармацевтичних).

Услід за [7, с. 40] вважаємо, що до категорії ТЕ не слід відносити латинські й грецькі афікси, оскільки вони не мають самостійного лексичного значення. Незважаючи на те, що у окремих випадках ТЕ збігаються з кореневою морфемою, на наш погляд, ці поняття не слід ототожнювати, а також не слід змішувати поняття кінцевий ТЕ і формант із закріпленою семантикою на зразок *-ōsis*, *-ītis*, *-ōma*, *-iāsis*. Як слушно зауважує Ф.О. Нікітіна [8], ТЕ не має фіксованого статусу кореневої чи афіксальної морфеми та може зустрічатися у різних позиціях, натомість афіксальні морфеми, у тому числі форманти, займають у слові чітко визначене місце по відношенню до ТЕ.

Надзвичайно широко трактує поняття ТЕ В.П. Даниленко, котра під ТЕ розуміє “твірну основу, словотвірну морфему (афікси), слово у складі складних слів та словосполучень, символи у складі особливого типу символу-слів” [9, с. 37], що дозволяє дослідниці відносити до ТЕ прикметники. Визнає ТЕ прикметники і В.М. Лейчик [10], оскільки, на думку вченого, вони беруть участь у створенні термінологічних словосполучень. Р.С. Беляєвим [11] було запропоновано виокремлювати зв’язані ТЕ (функціонують лише у якості компонентів слова-терміна), вільні (виступають компонентами ТСС), відносно зв’язані (функціонують у складі терміна-слова та водночас мають можливість увійти до складу терміна-композиції або ТСС).

Семасіологічна позиція у сучасному науковому дискурсі представлена, насамперед, Н.В. Васильєвою, котра вважає, що ТЕ властива функція дешифрування лінгвального позначення наукового поняття s. дейктивна функція – значення ТЕ зводиться до вказівки на певне термінологічне поле [12]. У іншому дослідженні Н.В. Васильєва підкреслює, що визначальна ознака ТЕ – це “його наукова спеціалізація” s. “вказівка на спеціальне значення, набуте елементом у термінологічній системі” [13, с. 78]. Подібну думку також знаходимо у Н.Ф. Клименко, котра відносить ТЕ до класу основ-класифікатрів, які “виражають загальне значення належності до певної предметної галузі” [14, с. 577], та вважає, що вони виконують роль “своєрідного семантичного кліше” *ibid.*

Услід за [15; 16], дотримуємося думки, що з точки зору лінгводидактики поняття ТЕ повинно розглядатися лише у деривативному (власне словотвірному) аспекті. Наша позиція обумовлена тим, що ТЕ – це стандартні, регулярно повторювані у серії термінів частини із спеціалізованим значенням, котрі вирізняються комплексністю та спаяністю. Багаторічний досвід викладання латинської мови у ВМНЗ дозволив виокремити та систематизувати деякі теоретичні відомості щодо ТЕ, котрі необхідно надавати студентам.

З метою попередження утворення хибних термінів-комполітів (особливо під час самостійної роботи) необхідно продемонструвати, що одна з характерних особливостей ТЕ полягає у тому, що переважна їх більшість – давньогрецького походження і в усіх європейських мовах такі ТЕ характеризуються максимальними словотворчими потенціями порівняно з латинськими етимонами. Хоча у LSP медицини існує незначна кількість гібридних утворів *ad ex.: rectoromanoscopia* (обстеження слизової оболонки прямої та сигмоподібної кишок), *cervicitis* (запалення шийки матки) *etc.*

З огляду на такий критерій до відбору лексики як словотвірна цінність, тезу щодо комплексності та спаяності можна проілюструвати на ТЕ *chol-* (збігається із давньогрецьким коренем *χολ-*), котрий має значення “жовч”, “що відноситься до жовчі” → *choletēsis* (блювання жовчю), *cholaemia* (накопичення у крові складових жовчі). Це ж значення притаманне і штучно утвореному (фактично

двокомпонентному) кінцевому ТЕ **-cholia** → **acholia** (відсутність секреції жовчі). ТЕ **cholecyst-** має значення “жовчний міхур” → **cholecystopathia** (загальна назва захворювань жовчного міхура), **cholecystectomy** (видалення жовчного міхура). ТЕ **cholangi(o)-** уживається як складова термінів-комполітів із значенням “жовчні протоки” → **cholangioma** (доброякісна пухлина жовчних проток). Нарешті ТЕ **choledoch(o)-** має спеціалізоване значення “загальна жовчна протока” → **choledochogastrostomy** (накладання анастомозу між загальною жовчною протокою та шлунком), **choledochoscopy** (ендоскопія загальної жовчної протоки).

Ще один момент, який заслуговує на увагу – студент повинен усвідомити, що, залежно від позиції, ТЕ може модифікуватися, наприклад, ТЕ зі значенням “кров” у препозиції та інтерпозиції має графічне оформлення **haem-** → **haemophilia** (спадкове захворювання, що характеризується підвищеною кровоточивістю), **haemarthrosis** (скупчення крові у порожнині суглобу), або **haemat-** → **haematoma** (обмежене скупчення крові у тканинах, котре характеризується утворенням порожнини, у якій міститься рідка або згорнута кров), **haematology** (наука, що вивчає етіологію, патогенез і клінічні прояви захворювань системи крові та розробляє методи їх діагностики, лікування та профілактики). Натомість у постпозиції – **-aemia** → **anaemia** (недокрів'я), **hyperaemia** (перенаповнення кров'ю певної ділянки периферичної системи).

Незважаючи на те, що методика вивчення термінів-комполітів передбачає оволодіння значенням окремих ТЕ та способами їх конструювання [17], необхідно продемонструвати студентам, що залежно від позиції ТЕ та їх комбінації значення ТО може повністю змінюватися. З огляду на специфіку упізнавання складних і похідних слів, яка полягає у тому, що, будучи цілісними одиницями сприйняття, вони являють собою для студентів нові ТО, у той час як їхні складові, так само як і спосіб сполучення, вже знайомі [18], цей аспект не може ігноруватися під час пояснення нового матеріалу. Ad ex.: терміни **uraemia** та **haematuria** формально містять однакові ТЕ зі значеннями “кров” і “сеча”, позначаючи при цьому різні поняття. Водночас терміном **uraemia** позначають патологічний стан, зумовлений затримкою у крові азотистих шлаків, котрий спостерігається при нирковій

недостатності; терміном *haematuria* позначають наявність у сечі крові або еритроцитів. Терміни *cholaemia* та *haemobilia* містять ТЕ зі значенням “жовч” та “кров”. При цьому *cholaemia* – це підвищений вміст у крові складових жовчі (жовчних кислот, білірубінглюкороніду), а *haemobilia* – це крововилив у кишечник із жовчовивідних проток.

Не менш важливо проілюструвати прикладами тезу, що у окремих випадках спостерігається композиційна варіативність ТЕ, котра не впливає на зміст ТО: *angiocholecystitis* / *cholecystocholangitis* (запалення жовчного міхура та жовчних проток), *angiocholitis* / *cholangitis* (запалення жовчних судин). Отже, такі терміни повинні розглядатися як абсолютні синоніми.

На наш погляд, однозначна дефініція, її ілюстрація за допомогою методично грамотно підібраних викладачем прикладів, розробка вправ, не лише сприяють формуванню рецептивно-продуктивних мовленнєвих умінь утворювати терміни-композити та дешифрувати лінгвальне значення термінованих понять клінічної галузі, але й, що особливо актуально на сучасному етапі, дозволяють органічно поєднувати у навчальному процесі мовний та предметно-професійний компоненти.

Що стосується “відносно зв’язаних” ТЕ (за термінологією Р.С. Беляєва [11]), на наш погляд, у навчальній практиці необхідно демонструвати студентам, що деякі ТЕ – *cirrhōsis*, *cyanōsis*, *stenōsis*, *sclerōsis*, *ptōsis* – у процесі їх використання у практичній діяльності зайняли двояке положення. З одного боку, вони перейшли із класу ТЕ до класу термінів і стали позначати окремі поняття. Наприклад, будучи короткою формою терміна *blepharoptōsis* (опущення повіки), *ptōsis* позначає теж саме поняття, що й повна форма терміна. Водночас *ptōsis* функціонує у якості кінцевого ТЕ у складі термінів-композитів, ad ex.: *gastroptōsis* (опущення шлунка), *nephroptōsis* (опущення нирки), *hysteroptōsis* (опущення матки), *(o)esophagostenōsis* (звуження стравоходу), *proctostenōsis* (звуження прямої кишки).

Таким чином, необхідність диференціації понять “терміноелемент”, “частотний відрізок”, “афікс”, обумовлена потребами як теоретичного термінознавства з метою уточнення змісту термінів і усунення безпідставної синонімії, так і потребами професійної лінгводидактики, котра на сучасному етапі являє собою

міждисциплінарну галузь, покликану закласти підґрунтя професійно мовної компетентності медичного працівника.

Література

1. Копіца Є.П. Збагачення словникового запасу учнів гімназії науковою навчально-термінологічною лексикою: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Копіца Євгенія Петрівна. – Одеса, 2005. – 227 с.
2. Русский язык и советское общество (социолого-лингвистическое исследование). Лексика современного русского языка; под ред. М.В. Панова. – М.: Наука, 1968. – 187 с.
3. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии: Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1970. – 231 с.
4. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 164 с.
5. Фролова Н.Г. Греко-латинские терминологические словообразования при обучении иностранным языкам в старших классах // Иностранные языки в школе. – 1998. – № 4. – С. 20 – 23.
6. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с.
7. Науково-технічний прогрес і мова / [Баранник Д.Х., Бондалетов В.Д., Бурячок А.А. та ін.]; відп. ред. В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1978. – 196 с.
8. Нікітіна Ф.О. Про співвідношення теоретичного та прикладного аспектів у мовознавчих дослідженнях // Мовознавство. – 1980. – № 2 (80). – С. 3 – 12.
9. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
10. Лейчик В.М. Семантические и формальные признаки терминологических элементов // Полуаффиксация в терминологии и литературной норме. – Владивосток: Изд-во ДВНЦ АН СССР, 1986. – С. 76 – 91.
11. Беляев Р.С. Ономазиологический анализ греко-латинских терминологических элементов

- (на материале латинской клинической терминологии): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.14, 10.02.19: / КГУ им. Т. Шевченко. – К., 1990. – 24 с.
12. Васильева Н.В. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминоэлементов в лингвистической терминологии // Вопросы языкознания. – 1983. – № 3. – С. 71 – 79.
 13. Васильева Н.В. О словарях международных терминоэлементов // Теория и практика научно-технической лексикографии: Сб. научн. трудов. – М., 1988. – С. 77 – 82.
 14. Клименко Н.Ф. Словотворення // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 575 – 578.
 15. Августиневич Н.Л. Обучение чтению и переводу текстов по специальности на курсах фармацевтического вуза (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 02. / НИИ содержания и обучения АПН СССР. – М., 1977. – 20 с.
 16. Чернявский М.Н. Краткий очерк истории и проблем упорядочения медицинской терминологии // Энциклопедический словарь медицинских терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – Т. 3. – С. 410 – 425.
 17. Васильева Л.И. Пособие по латинскому языку. Клиническая терминология: Уч пособие. – Минск, 1997. – 128 с.
 18. Слободкина Н.Я. О потенциальной лексике английского языка в техническом вузе // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку. – 1977. – Вып. четвертый. – С. 30 – 34.